

O NAJSTAREJŠIH TISKANIH URADNIH RAZGLASIH V SLOVENŠČINI

BRANKO REISP

Znano je, da začenja vlada za cesarice Marije Terezije zakone in odredbe tiskati in objavljati tudi v slovenskem jeziku. Čeprav je bila nemščina edini uradni jezik v državi in je zavzela v tej dobi dominantno mesto v šolstvu ter se je slovenščina le delno uporabljala v osnovnem šolstvu kot nujno zlo, ki je potrebno za priučitev nemščine, je vlada v lastnem interesu pri razglašanju zakonov napravila izjemo in s tem, seveda nehote, tudi dvignila ugled slovenskega jezika.

Dotlej so razglašali odredbe in zakone Slovincem, ki niso umeli nemščine, le pridigarji in birci, ki so te odredbe prevajali sproti. Ta praksa pa je postala nemogoča. Če so hoteli, da bodo nemščine nevajeni državljani zakone spoznali in se po njih ravнали, je bilo treba natančnih tiskanih prevodov. Že iz tega je razumljivo, da so se prevajali le taki zakoni in odredbe, s katerimi je hotela vlada seznaniti širše plasti ljudstva. Ta vladna težnja je bila pogojena tudi z dejstvom, da se je knjižna raba slovenščine med preprostimi plastmi prebivalstva čedalje bolj širila.

Sprva se prevodi patentov objavljajo le sporadično. Stvarna težava tu ni bila v odporu vlade do slovenskega jezika, temveč v nerazvitosti slovenščine za tekste te vrste. Z razvojem jezika so se težave zmanjševale, vlada pa je najemala za prevajalce najboljše sloveniste. Tako so uradne razglase prevajali Pohlin, Linhart in Kumerdej, Vodnik in za njim Metelko. Ne glede na razne okoliščine pa se je število objav počasi večalo predvsem zato, ker so državne oblasti posegale vse pogosteje v vprašanja, ki so zadevala najširšo plast podložnikov. Običajno so objavljali besedila patentov v dveh kolonah: nemško-slovensko, včasih tudi slovensko-nemško, redkeje v treh kolonah: nemško-slovensko-italijansko, izjemoma pa so besedila bila samo slovenska.

O starejših prevodih patentov je pisal že Peter Radics v Letopisu Matice slovenske leta 1879. V biblioteki knezov Auerspergov v Ljubljani je našel štirinajst slovensko-nemških patentov od leta 1768 do 1790 in jih je v svojem članku naštel.¹ V Kresu pa je leta 1884 objavil celoten razglas o popisovanju duš z dne 10. III. 1770.² Podobne podatke sta navajala kasneje Karol Glaser v Zgodovini slovenskega slovstva³ in Josip Gruden v Zgodovini slovenskega naroda.⁴ Šele France Kidrič je registriral dva starejša tiskana razglasa. Patent o nakladi na meso iz 1764 — po-

zneje bomo videli, da je bil publiciran šele leta 1820 — je zabeležil v Časopisu za slovenski jezik, književnost in zgodovino leta 1922⁵ in patent o vojaški službi iz 1758 v razpravi Dobrovský in slovenski prepoved njegove dobe leta 1930.⁶ Tudi kasnejša literarnozgodovinska, zgodovinska in druga podobna dela, ki obravnavajo to snov, med njimi tudi Zgodovina slovenskega slovstva iz leta 1956 navajajo, da sta patenta iz leta 1758 in 1764 prva znana slovenska tiskana vladna razglasa.⁷

V tem prispevku bi opozoril na dvoje dejstev. V Škofijskem arhivu v Mariboru je akademik dr. Ivan Grafenauer že pred leti odkril *uradni razglas v slovenščini iz leta 1754*, torej štiri leta starejšega od dotlej znanega.⁸ Dr. Vaso Suyer pa je pri zbiranju gradiva za zgodovinski slovar slovenskega jezika ugotovil in me na to opozoril, da *nosijo nekateri razglasi letnico prve objave zakona, v resnici so pa publicirani kasneje*.

Najstarejši znani uradni razglas v slovenščini torej ni iz leta 1758, temveč je to patent Marije Terezije z datumom »v Dunaj na 10. dan Mefza Maja 1754.« Objavila ga je reprezentanca in komora koroške vojvodine v zvezi z odpravo nekaterih praznikov kakor predpisuje breve papeža Benedikta XIV. Besedilo je samo slovensko. Na koncu določa prevod naslednje: »Svunaj pak na deshelli po farah se ima per Sveti Mafhi po Latinskemu Evangeliju tudi ta Slovenski Evangelium brati, obkratkim islagat, inu Karfhanski navuk dershati.« Kot že rečeno, je tiskani primerek tega patenta v Škofijskem arhivu v Mariboru.⁹ Obsega štiri strani v velikosti 34 × 21 cm. Fotokopije izvornika hrani v Ljubljani Inštitut za slovenski jezik, negative pa, pod številko 534/537, Inštitut za slovensko narodopisje pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti.

O tej zadevi je poslala dvorna komora 17. XI. 1753 reprezentanci in komori v Ljubljani patent za češke dežele in tudi papežev breve in naročila, naj napravijo osnutek patenta za Kranjsko in ga pošljejo v odobritev. Dvorna resolucija z dne 11. VIII. 1754 naroča, da se odposlani osnutek natisne in objavi istočasno in v sporazumu s cerkvenimi oblastmi. Aktom je priložen tiskan samo nemški izvod, datiran 12. VIII. 1754.¹⁰ Nikjer v aktih ni omenjeno, da bi se moral patent objaviti na Kranjskem tudi v slovenščini. Na koncu kranjskega patenta je samo odrejeno, da se

MARIA THERESIA Cæsariza, inu Kraliza.

&c. &c.

My vsim podlošnim vsih stanov Co-
roth.e deshelle nasho Cæsarisko Kralizno
prijasno dobruto sastopit damo, kaku nasha
materna sternust luseb šerby molitov al'
shlushbo Boshio inu zhaft tih Svetnikov gmerati, grehe pak
odvreniti, inu nafhe podlošne k' enimu pravimu karlhans-
kimu shiulenju napellati, de nebfhki shegen inu dober stan
nashih deshell bude poterden. My pak samerkamo, de te
Bogu inu njegovim Svetnikom posvezhovane al' shegnane
dny vezh ludy s' nerodnim shiulenjem inu s' velkimi grehmi
vezh ognusio, koker zhaftjo; kir ob Nedelah inu sapove-
danih Prasnkih namejsti Boshje shlushbe so lenobni al' toshli-
vi, tar se podajo h' temu, kar zhednosti inu poshtenju super
je. Is tega tu budu raste, inu se tu pohujshenje gmera. Sa-
torci velku jeh je, kateri, sa vfo toshliunost pregnati, she-
ljo, debi v' nekateri Prasnike po Boshij shlushbi delati per-
pufhanu bilu. Tedei smo per Svetimu Papeshu s' profhno
notrai prishli, debi (koker je vse v' nekaterih drugih de-
shellah perpufhanu) tudi v' nashih perpustili ob enih Prasn-
kih pres greha delati k' nuzu nashih podlošnih. Suet Ozha
Papeshe so leto profhno tudi vshliahali, inu odgovurili s' so-
stopnoitjo letih besed.

BENEDICTUS Ta Shtirnaisti.

Zhasty vredni bratje Shkofi! nafhe posdrau-
lanje inu Apostolski Shegen bodi s' vami. Koker po
besedah nashih za pred-Papesha Leona tiga velikiga nekatero
postave se dol' prpraviti na nobeno visho ne samorio, taku
fo tudi ene, katero vzhahati al' po vishi te starosti al' po zhal-
ni potrebi oblohkati trejba je, vender na taku šerbno visho,
de Evangeli.e sapoudi inu islaga al' naprejpišanje Svetih O-
zhetov al' vuzhanykov se štanovitnu dershy, inu se tihim nezhi
super ne vuzhy. Satorci ta Sveti Papeshe po soij karlhans-
ki milosti inu nar vezhi oblasti je biu navajen k' pomuzhi per-
stopiti, kader tu, kar je v' vezhi Boshij zhafti naprejpišano
al' sapovedano, al' sa volo smersnoinh ferz v' lubesni dohij,
k' lenobi inu nerodnosti obernejo, al' pak is pomankanje tigi-
ga shfvesha, ne pres telnohe inu teshave soje vejty, sanra-
dio inu vupustijo. Sa tu je nam nasha duhouna hzhi Ma-
ria Theresia Rimška Cæsariza Ogerska inu Bemška Kraliza v'
fojem pišanju sastopit dala, koku tu vsakdanu pergodishne po-
terdi, de sa volo obilniga posemelskiga dela se Boshij Svetni-
ki ne zhaftjo, ampak toshliunost inu grehi se gmerajo. Je
ona nas profila shiveine tih Prasnikov v' nje deshellah obkri-
titi. Temu taku pravizhnamu inu Bogu perjetnismu poshe-
lenju inu pogjervanju po nashu od Boga prejeti oblasti ladaoti
sturiti, smo sa dobru spoznali. Tedei my vam nashim bra-
tam Shkofiam sapovemo, de vsakateri is vas po vsih fojeh
Shkofieh krajeh leto nasho postavo od dershanje tih Prasn-
kov is nafhe Apostolske oblasti osnanuje, namezhi vie Ne-
dele zeliga lesta, tudi Svet dan Jesufoviga Rojstva, prvi
dan noviga lesta, dan Svetih treh Kralov, Jesufoviga v' ne-
bu hojenje al' Aufartni dan, Svetiga Telesa: tudi pet Prasn-
nikov Materre Boshje: Svezhniza, Osmancenje, Velki inu
mal

mali Shvaren al' v' nebu hojenje inu Rojstva Marie Divice,
inu Zhihiga Spozhete: tudi Prasniki Svetih Apostolov Petra
inu Paula, vsih Svetnikov, mejtiga inu tudi deshellera
Pomozhnyka al' Patrona, se morejo posvezhovati s' Boshio
Shlushbo inu s' isdershanjem od vsiga teshiga dela. Ty
drugi prasniki pak vsi, kateri so od Rima goripostaulani inu
poterdeni al' pak isvoleni (katerih obluho v' kai drugi a pre-
menti dzhimo vam oblasti dati) so dousni per vejti Sveto
Mafho shliahali, po te pak je pres vliga greha delati perpu-
shano. Sa tu vas brate v' Gospudu opominamo, de vivat-
shu šerbi inu duhouni oblahtisavupane podlošne vezhkrat ta-
ku dobru famy posvuzhit.e, koker od drugih podvuzhiti pustit-
te v' vsim tih, kar h' posvezhovanju tih Svetih dnevoev je po-
trebnu, namezhi koku je potrebnu s' gorezhim aifram inu s'
pomishnim ferzom per Sveti Mafhi bitu, koku je spodobnu
slait ob takih svet.h dnevih k' duhounim opravillam, priš-
gam, inu h' karlhanskimu navuku priditi, inu koku slu gre-
thy, gdu na take Bogu shegnane dny kai grehnaiga stury.
De pak ob takim zhaftu te karlhanske dušhe s' pianoitjo inu
s' drugimi grehmi se ne ognusio, toku imate prov šerheti,
de vsakateri Christian od takih navarnih krajov tudi s' po-
mu zhyo deshelske Gosposke bude dtezh nasai dershan. Da-
nu v' Rimi na pervi dan Mezsa Septembra lesta 1753. v' shir-
naistim lestu nashiga Papeshtva.

Cardinalis Passioncus.

Koker leto nasho šerbno previdnost bodo vsi podlošni
na dobro spoznali, inu sastopili, de oni vezh zhafta inu
perlošnosti imajo foi vsakdanu kruh perdobiti, inu vslojeno-
bo na stran postaviti; taku vupamo, de vii te ostane-
zhe sgorai imenovane Prasnike (tudi Svetiga Jofepha po zeli-
deshelli, Svetiga Tilha pak v' famim Celousim mejtini
predmejtam) bodo s' vezhi andohtjo posvezhovali, Sveto
Mafho inu Pridigo shliahali, inu molitve dopernal hali. Na
tu vsakateri hifhni ozha inu mati more soje otroke inu posle
hifhno drushnno hlapce inu dekle k' pravimu posvezhovanju
tuh Nedel inu Prasnikov tudi k' brumimiu shiulenju per-
gimati.

gamati, od vsiga nespodobniga inu lindiga isdershati. Ta-
ku je tudi nasha volo inu sapoved, de nasha nam podver-
shana Gosposka na te poprahtne terdne Prasnike sdeli pak od
Svetiga Ozheta Papesha k' delu perpufhane dny ne linpof-
je podlošne na roboto sliti. Kateri pak nafhe Prasnike bo-
do Sveto Mafho, Pridigo, inu druge od duhoune Gosposke
sapovedane Christianke Catholshke opravilla vshliahali
al' sanikarnu inu namaru vunkai isputli, tar v' toverne al'
ofhtarje inu v' druge nespodobne sahode hodili, bodo shist
gvishne od deshelskih oblastnykov postaulene perfhone sa-
merkani inu v' shiraitengo potegnjeni. Ob takih ost inco-
zhih Prasnkih je tudi prepovedano pod Boshio shlushbo ita-
zune al' gvelbe odperre dershati, predajati inu kupuvati, tu-
di vsa ygrazha inu kauklerija, godzi inu plefci, praude al' tosh-
be, vusnina al' furenga. Na une pak sgorai imenovane
od Svetiga Papesha sa delu perpufhane dny v' mejt v' se mare
(koker poprej) Sveta Mafha shliahali inu Pridiga dershati:
ti: Svuna pak na deshelli po farah se ima per Sveti Mafhi po
Latinskimu Evangeliju tudi ta Slovenski Evangelium brati,
obkratkim islagat, inu Karlhanski navuk dershati. Na tako
visho se bo prov Bzshia shlushba dershala, Sveti hoshi
Shegen inu frezha od Boga dala, inu vsa gori postaulena shir-
fenga vunkai ostala, tar taku nasha volo al' sapoved prov
dershala, dana v' Dunaj na 10. dan Mezsa Maja 1754.

Felix Groff od Sobek.

Ex Consilio Repræsentatio-
nis, & Cameræ Cæsareæ Regiæ
Ducatûs Carinthiæ.

Joseph Gatschpar Ebel.

mora po latinskem evangeliju prebrati tudi »nemški« evangelij in nato na kratko razložiti. Tudi drugi primerki tega patenta, ki se hranijo v Arhivu Slovenije, v Knjižnici Narodnega muzeja, v Narodni in univerzitetni knjižnici in v Mestnem arhivu Ljubljane, so samo nemški.¹¹ Zanimivo je, da so ta patent na Koroškem objavili tudi v slovenskem prevodu, medtem ko je bil na Kranjskem objavljen samo v nemščini.

Patent Marije Terezije o socialnem skrbstvu za osebe vojaškega stanu, z dne 6. VII. 1758 je zato drugi, toda še vedno najstarejši v Ljubljani objavljeni uradni razglas s slovenskim prevodom. Patent so objavili istočasno v nemškem originalu in v slovenskem in italijanskem prevodu in to v treh posebnih izdajah.¹²

Ko je France Kidrič leta 1922 v ČJKZ registriral nemško-slovenski patent Marije Terezije o nakladi na meso — oziroma o mesnem krajcarju — z dne 16. VII. 1764, je omenil, da se hrani v arhivu deželnih stanov v Ljubljani. Ta dvojezični patent pa ni bil objavljen leta 1764, ampak šele leta 1820. Hranijo ga Arhiv Slovenije, Knjižnica Narodnega muzeja, Narodna in univerzitetna knjižnica in Mestni arhiv Ljubljane.¹³ Vsi ti izvodi so enaki. Že pri bežnem branju patenta vzbuja pozornost to, da je za leto 1764 slovenščina nepričakovano lepa. Še bolj jasno se to pokaže pri primerjanju jezika tega razglasa z jezikom drugih v 60. in 70. letih tega stoletja publiciranih razglasih. Med jezikom teh razglasov in jezikom patenta o mesnem krajcarju je več desetletij razvoja slovenskega jezika. Posebno značilna je raba črke S z vejico spodaj in pisanje »Ljubljana« namesto starejše oblike »Lublana«. Tudi papir je druge kakovosti. Patent o mesnem krajcarju z nemško-slovenskim besedilom in datumom 16. VII. 1764 je bil že po tem sodeč preveden in ponatisnjen — seveda z datumom prve objave zakona — dosti kasneje. To potrjujejo tudi arhivski viri.

Gubernij v Gradcu je 26. VI. 1764 poslal deželnemu glavarstvu v Ljubljani načrt patenta o mesnem krajcarju, da ga natisne in publicira. Pri tem nič ne omenja, da bi se patent moral prevesti v slovenščino. Dne 6. VII. 1764 je deželno glavarstvo sklenilo, da natisnejo 518 izvodov. K aktom je priložen in podpisan le nemški tiskani izvod.¹⁴ Tak, tj. samo nemški izvod, je v Arhivu Slovenije še v drugih zbirkah in se hrani tudi v Knjižnici Narodnega muzeja in v Mestnem arhivu Ljubljane.¹⁵

Dvorna komora je z dekretom z dne 7. VI. 1820, št. 22657, sklenila spet uveljaviti patent o mesnem krajcarju. Ilirski gubernij v Ljubljani je ta sklep objavil v posebni nemško-slovenski tiskani okrožnici — oznanilu — dne 30. VI. 1820. Iz aktov in okrožnice je razvidno, da je bil tej priložen ponatisnjen patent o mesnem krajcarju. V okrožnici je namreč rečeno »...zufolge dem allerhöchsten Fleischkreutzer-Patente vom 16. Julius 1764, von welchem ein Abdruck beigeschlossen wird...«, ali slovensko »...po velizhäftlivimu mēlnkrajzerfkimu potentu 16. maliga ferpana 1764, ktiri potent se tukaj natifnjen perloshí...« Oba tiska, okrožnica in republicirani patent, sta aktom priložena.¹⁶ Papir, črke in jezik obeh tiskov so enaki. Šele 30. VI. 1820 je bil torej patent o mesnem krajcarju izdan dvojezično, vendar z datumom prve objave zakona. Patent in okrožnico je gotovo prevedel Franc Metelko, ki je bil v tem času uradno nastavljeni prevajalec.

Tretji uradni razglas v slovenskem prevodu je nemško-slovensko objavljeni red za čolnarje in vožnjo po Savi, ki ga je izdala cesarica Marija Terezija 23. III. 1766. Hranijo ga Arhiv Slovenije, Knjižnica Narodnega muzeja in Mestni arhiv Ljubljane.¹⁷

Med razglasom, objavljenim leta 1758, in tem, tretjim znanim slovenskim razglasom, je še precejšnja časovna vrzel. Od leta 1766 dalje pa izhajajo razglasi z nekaj presledki leto za letom, v nekaterih letih tudi po večkrat. Ta novost postane ustaljena praksa, dokler se v času koalicijskih in Napoleonovih vojn vladnim razglasom ne pridruži še nova vrst objav, razglasi vojaških oblasti obeh vojskujočih se držav, ki vsebujejo včasih že politično-propagandne motive.

V članku sem se omejil le na ugotovitev zaporedja v izhajanju najstarejših doslej znanih razglasov v slovenskem prevodu. Raziskovalec pa bo tudi pri kasneje objavljenih razglasih — tako kot pri razglasu o mesnem krajcarju — še naletel na primere republiciranja.

OPOMBE

1. P. Radics, Slovenščina v besedi in pismu po šolah in uradih; LMS 1879, 30—32. — 2. P. Radics, Donesek k zgodovini cesarskih ukazov v slovenskem jeziku; Kres 4, 1884, 261—265. — 3. K. Glaser, Zgodovina slovenskega slovstva I, Ljubljana 1894, 140, 141. — 4. J. Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, Celovec 1910—1916, 1054. — 5. Fr. Kidrič, Opombe k protiref. (katol.) dobi v zgodovini slovenskega pismenstva; ČJKZ 3, 1921/22, 79. — 6. Fr. Kidrič, Dobrovský in slovenski prepoved njegove dobe; RDHV

7, 1930, 10, 17. — 7. Zgodovina slovenskega slovstva I, Ljubljana 1956, 309, 366. — 8. Po izjavi dr. N. Kureta, Inštitut za slovensko narodopisje SAZU. — 9. Škofijski arhiv Maribor, F 22, f 1. — 10. Arhiv Slovenije (AS), D gl, Eccles., F-1-1. — 11. AS, Patentbuch 1754, pod št. 14; Knjižnica Narodnega muzeja (KNM), zbirka patentov; Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK), zbirka patentov; Mestni arhiv Ljubljane (MALj), Norm. II/1. — 12. AS, Patentbuch 1758, pod št. 12; MALj, Norm. V. — 13. AS, Gub. A, Reg.

VIII, fasc. 14, 1820, priloga k aktu 7769 in Gr. A XV Krumperk, fasc. 14 in cesarski patenti P-3-b; KNM, zbirka patentov; NUK, zbirka patentov; MALj, Norm. II/1. — 14. AS, D gl, Camerale, F-2-1. — 15. AS, S A, Reg. I, fasc. 61 in Patentbuch 1763/64, pod št. 45; KNM, zbirka patentov; MALj, Reg. I/22. — 16. AS, Gub. A, Reg. VIII, fasc. 14, 1820, akt 7769; okrožnica tudi v zbirkah patentov v KNM in NUK. — 17. AS, Patentbuch 1766; pod št. 14; KNM, zbirka patentov; MALj, Reg. I/66.

